

these data, investigative leads during inquiry of the considered crimes are built and put forward. Elements of criminalistic characteristic such as the subject of a criminal assault, ways of committing, methods of concealment, typical traces, situation of committing of such offenses and the personality of the offender have an important significance for the construction of an investigation technique of illegal enrichment. Further scientific study of this problem has not only theoretical but also great practical value and demonstrates the importance, timeliness and the need for scientific substantiation and development of the criminalistic recommendations to counteract illicit enrichment and their introduction into the practical activity in future.

Keywords: illicit enrichment, corruption, crimes of corruption orientation, criminalistic characteristic of illicit enrichment, investigation technique of illegal enrichment.

УДК 343.98

В. А. Журавель, головний учений секретар Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

ПРИРОДА КРИМІНАЛІСТИКИ: СУЧАСНІ НАУКОВІ КОНЦЕПЦІЇ

Розглянуто генезис і сучасний стан наукових поглядів стосовно сутності природи криміналістики. Звернуто увагу на те, що зазначена проблематика є однією з найбільш дискусійних у загальній теорії криміналістики й до сьогодні вчені-криміналісти не дійшли узгодженої позиції з цього питання, а тому нині співіснують дві основні наукові концепції стосовно природи криміналістики, за однією з них криміналістика визнається спеціальною юридичною наукою, а за другою – наукою синтетичного (інтегрального) характеру. Щодо зазначених концепцій висловлена авторська позиція.

Ключові слова: природа криміналістики, диференціація та інтеграція знань, наукові концепції, юридичні науки, синтетичні науки.

Визначення сутності природи криміналістики вважається однією з найбільш актуальних і дискусійних проблем цієї галузі знань. Розв'язання зазначеної проблеми має не лише методологічне значення для криміналістики, а й впливає на реалізацію її завдань та функцій, з'ясування напрямів дослідження, установлення характеру міжнаукових зв'язків. Водночас учені-криміналісти до сьогодні не дійшли згоди з багатьох ключових питань розглядуваної проблематики, свідченням тому є співіснування декількох наукових концепцій щодо сутності природи криміналістики. Як зазначається в спеціальній літературі, ця обставина в жодному разі не пов'язана з недоробкою окремих учених-криміналістів або з їх заангажованістю якоюсь однією концептуальною ідеєю, що об'єднує представників однієї наукової школи й не допускає їх «вільнодумства», а є підтвердженням того факту, що криміналістика – це складний і в багатьох відношеннях супе-

речливи у своєму емпіричному бутті об'єкт, який не піддається простому узагальненню¹.

Стан науки криміналістики, ступінь сформованості її загальної теорії, продуктивність реалізації завдань та функцій зумовлюють потребу в активізації досліджень зазначеної проблеми, формуванні узагальненої наукової позиції щодо неї.

До визначення сутності природи криміналістики тією чи іншою мірою в різні роки зверталися у своїх дослідженнях такі вчені-криміналістики, як Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, А. І. Вінберг, І. О. Возгрін, А. В. Дулов, Є. П. Іщенко, З. І. Кірсанов, В. Я. Колдін, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, В. О. Образцов, О. Р. Россинська, П. І. Тарасов-Родіонов, О. Г. Філіпов, Б. М. Шавер, В. Ю. Шепітько, О. О. Ейсман, О. О. Ексархопуло, М. П. Яблоков, І. М. Якимов та ін. При цьому наукові погляди на зазначену проблему постійно змінювалися й криміналістику в різні історичні періоди розглядали як природничо-технічну науку, науку подвійної (дуалістичної) природи або юридичну науку. Остання концепція сьогодні є панівною як у криміналістиці, так і правовій науці в цілому.

Думку про те, що криміналістика є юридичною наукою прикладного характеру або спеціальною юридичною дисципліною, підтримують такі науковці, як О. Ю. Головін, А. Ф. Волобуєв, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, О. С. Подшибякін, О. Г. Філіпов, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та деякі інші. Зокрема, М. П. Яблоков вважає криміналістику «спеціальною юридичною наукою прикладного характеру», а її юридична сутність зумовлена загальними й окремими завданнями, об'єктами та предметом пізнання, соціальною значущістю, службовими функціями й суворою відповідністю її розробок і рекомендацій кримінально-процесуальному закону². На переконання В. Ю. Шепітька, криміналістика за своєю природою є юридичною наукою³. О. Г. Філіпов наголошує на тому, що дійсно криміналістика використовує певні положення інших наук, у тому числі природничих і технічних, але це жодним чином не може поставити під сумнів її правову природу⁴.

Прибічники розглядуваної наукової концепції на підтвердження своєї позиції наводять такі аргументи: а) криміналістика – правова наука, бо її предмет і об'єкти пізнання лежать у сфері правових явищ; б) криміналістика – правова наука, оскільки її службова функція, розв'язувані нею завдання належать до правової сфери діяльності державних органів, до правових процесів (розслідування, судовий розгляд); в) усі рекомендації, що розробляються криміналістикою для практики, мають суворо виражений правовий

¹ Див.: *Даньшин М. В.* Криміналістика XXI століття: місце у системі наукового знання : монографія / М. В. Даньшин. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. — С. 89.

² Див.: *Криміналістика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков.* — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Юристъ, 1999. — С. 11, 19–20.

³ Див.: *Шепітько В. Ю.* Криміналістика : курс лекцій / В. Ю. Шепітько. — Харьков : Одиссей, 2011. — С. 11.

⁴ Див.: *Криміналістика : учебник / под ред. А. Г. Филиппова.* — М. : Высш. образование, 2007. — С. 15–16, 19–20.

характер, заснований на законі, такий, що відповідає його духу й букві; вони покликані для життя з метою надання наукової допомоги слідчим і судовим органам у знаходженні істини в справі; г) юридичний характер криміналістики виявляється в нормативно-юридичній функції, властивій їй як галузі правознавства, під впливом якої багато наукових рекомендацій криміналістики вводиться в зміст правових норм; д) криміналістика пов'язана з багатьма науками – як суспільними, так і технічними, але зв'язки ці мають переважно окремих і локальний характер, тоді як основою для криміналістики є право, правові науки, слідча й судова практика¹; е) історично криміналістика зародилася в межах саме правової – кримінально-процесуальної науки²; ж) рекомендації криміналістики адресовані суб'єктам, діяльність яких має виключно правовий характер, юридичну регламентацію та природу; з) майбутнє криміналістики – лише юридичне застосування³.

З огляду на зазначене, у спеціальній літературі правильно зверталася увага на те, що сутність правової природи криміналістики пов'язана головним чином із правовою сферою застосування її знань і необхідністю дотримання законності в діяльності з розкриття й розслідування злочинних проявів. Разом із тим необхідно чітко відмежовувати сферу застосування криміналістичних знань і джерело (природу) їх походження. У зв'язку з цим доцільно розглядати природу науки криміналістики, виходячи з позицій специфіки об'єктів її пізнання, які мають синтетичну сутність і дослідження яких неможливе без залучення знань із різних наукових сфер⁴.

Останнім часом з'явилися нові погляди на природу криміналістики, за якими її відносять до гібридних наук і вона визнається наукою інтегральної або синтетичної природи. З цього приводу в криміналістичній літературі відзначалось, що природа криміналістики – це не комплекс будь-яких складових частин, не механічне об'єднання даних різних наук, а їх глибинний синтез⁵.

Про складність визначення сутності природи криміналістики свідчить і той факт, що окремі науковці неодноразово змінювали власну позицію щодо розглядуваного питання. Так, Р. С. Белкін спочатку був прибічником віднесення криміналістики до юридичних наук, але в подальшому змінив

¹ Див.: Матусовский Г. А. Криминалистика в системе наук и ее межнаучные связи : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика. Судебная экспертиза» / Г. А. Матусовский. — М., 1980. — С. 13.

² Див.: Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. Т. 1: Общая теория криминалистика / Р. С. Белкин. — М. : Юристъ, 1997. — С. 161–162.

³ Див.: Данышин М. В. Указ. праця. — С. 92, 93.

⁴ Див.: Игошин В. В. Интегральная природа науки криминалистика и ее проявление в криминалистической технике : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / В. В. Игошин. — Ижевск, 2005. — С. 15.

⁵ Див.: Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистика / Р. С. Белкин. — М. : НОРМА (Издат. группа НОРМА-ИНФРА-М), 2001. — С. 43.

свою позицію, зазначивши, що аргументи, які наводилися криміналістами на користь правової природи криміналістики, є спірними і не дають підстав для однозначного висновку. На підтвердження своєї думки він констатує:

1. Не весь предмет і не всі об'єкти пізнання криміналістики лежать у сфері правових явищ. Наприклад, не всі закономірності механізму злочину, злочинної діяльності, а тим більше виникнення інформації про злочин і його учасників лежать у сфері правових явищ. Частина з них – це закономірності взагалі будь-якої діяльності, закономірності процесу відображення, що мають загальний характер і не залежать від сфери їх дії, прояву.

2. Не можна вважати криміналістику правовою наукою лише з огляду на те, що її службова функція й завдання, які вона вирішує, належать до правової сфери діяльності державних органів і до правових процесів.

3. Не всі рекомендації, що розробляються криміналістикою для практики, мають правовий характер, засновані на законі, відповідають його духу й букві, зокрема, чи є правові знання в розробці правил фотографування на місці злочину?

4. Чи можна вважати зв'язок криміналістики з іншими, неправовими науками «окремими й локальними», а право, правові науки, правоохоронну практику – її основним «живильним середовищем»?

З огляду на викладене, Р. С. Белкін уважає, що слід говорити не про адаптацію, пристосування криміналістикою даних інших наук, а про сплавлення цих знань у межах предмета та змісту криміналістики, тобто про інтегральну природу криміналістики¹.

До висловленої позиції Р. С. Белкіна приєдналися Т. В. Авер'янова, О. Х. Волинський, Ю. Г. Корухов, В. П. Лавров, О. Р. Россинська, які відзначають, що в криміналістиці не можна виділити суто правові та природничо-наукові або технічні розділи, комплекси знань як якісь фіксовані структури. Вона є єдиним сплавом знань, а не сукупністю наук і є наукою синтетичної природи, а не комплексної (оскільки комплексування передбачає об'єднання окремих знань, а не їх злиття). Можливості криміналістики у вирішенні правових завдань безпосередньо залежать від її здатності акумулювати досягнення інших наук і забезпечити їх використання в розкритті та розслідуванні злочинів².

Зміна наукової парадигми щодо природи криміналістики була сприйнята вченими-криміналістами неоднозначно. Так, на думку О. Ю. Головіна, неюридична природа криміналістики багато в чому змінює й уявлення про її систему, а тому такі погляди науковців викликають серйозні заперечення³.

¹ Див.: *Белкин Р. С.* Курс криминалистики : в 3 т. Т. 1: Общая теория криминалистики. — С. 167–169.

² Див.: *Криминалистика : учебник / под ред. Р. С. Белкина.* — М. : НОРМА-ИНФРА, 1999. — С. 71; *Россинская Е. Р.* Криминалистика : курс лекций / Е. Р. Россинская. — М. : Норма, 2006. — С. 24–25; *Криминалистика : учеб. для студ. вузов / под ред. А. Ф. Волинского, В. П. Лаврова.* — 2-е изд. перераб. и доп. — М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2008. — С. 22.

³ Див.: *Головин А. Ю.* О систематике и содержании закономерностей, изучаемых криминалистикой / А. Ю. Головин // Проблемы системных исследований в крими-

О. О. Ексархопуло переконаний, що синтетичний характер криміналістичних знань не слід розглядати як підставу для змінення місця криміналістики в системі наук. Вона повинна залишатися в класифікаційному ряді наук юридичного циклу¹.

Отже, на сьогодні можна стверджувати про співіснування двох² основних наукових концепцій щодо сутності природи криміналістики: 1) усталена, традиційна, за якою криміналістика є спеціальною юридичною наукою; 2) новаторська, де криміналістика – це наука синтетичного (інтегрального) характеру.

Щодо першої концепції, то аргументів на її користь у юридичній літературі наведено достатня кількість, а тому вбачається за доцільне більш докладно зупинитися на синтетичній, інтегральній природі криміналістики.

Передусім слід констатувати високий ступінь наукового передбачення, який був притаманний славетному вченому-криміналісту Р. С. Белкіну. Саме він ще в середині 80-х рр. ХХ ст. зумів передбачити активізацію процесів диференціації та інтеграції наукових знань і появи значної кількості наук інтегральної природи. Як зазначається в наукознавчій літературі, процес виникнення так званих синтетичних (у сучасній трактовці інтегральних) наук ще більше посилюється. Системний, еволюційний, синергетичний підходи виступають стратегічними напрямками сучасного наукового пошуку. Інтегральні дослідження забезпечують рух до єдиного наукового знання, використання ідей і методів одних наук другими, перехід від дисциплінарних методів дослідження до проблемно-орієнтованих. На цій основі відбувається формування нових галузей знань, таких як біофізика, психофізика, езофізика, радіофотоніка та інші, і як підсумок створення універсальної наукової картини³.

Отже, на сьогодні існують правова та інтегральна парадигми щодо природи криміналістики. Як убачається, співіснування зазначених парадигм є до певної міри вимушеним. Це пояснюється, з одного боку, суто прагматичною мотивацією віднесення криміналістики до юридичних наук, а з другого, наявністю нині усталеного розподілу наук на природничі, технічні та гуманітарні й відсутністю в наукознавстві такого різновиду, як науки синтетичного (інтегрального) характеру. Але ця ситуація, на нашу думку, є тимчасовою та в подальшому за умов успішного формування класу інтегральних наук знайде своє розв'язання на користь останніх.

налистике и судебной экспертизе : материалы науч. конф., Москва, 4–5 декабря 2006 г. — М. : МАКС Пресс, 2006. — С. 45–46.

¹ Див.: Криминалистика : учебник / под ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло. — СПб. : Лань. — С. 71.

² Слід зазначити, що окремі науковці, як і раніше, підтримують точку зору стосовно подвійної, дуалістичної природи криміналістики (див., напр.: *Зашляпин Л. А.* Основы теории эффективности адвокатской деятельности: прелиминарный аспект / Л. А. Зашляпин. — Екатеринбург : Урал. ун-т, 2006. — С. 7–11.

³ Див.: *Исакова Е. И.* Современные процессы дифференциации и интеграции наук / Е. И. Исакова, И. В. Дьяконов // Гуманитар. вісн. ЗДІА. — 2010. — Вип. 43. — С. 30–32.

ПРИРОДА КРИМИНАЛИСТИКИ: СОВРЕМЕННЫЕ НАУЧНЫЕ КОНЦЕПЦИИ

Журавель В. А.

Рассмотрены генезис и современное состояние научных взглядов на сущность природы криминалистики. Обращено внимание на то, что указанная проблематика является одной из наиболее дискуссионных в общей теории криминалистики и до настоящего времени ученые-криминалисты не пришли к согласованной позиции по этому вопросу, а поэтому на сегодня сосуществуют две основные концепции касательно сущности природы криминалистики, по одной из них криминалистика признается специальной юридической наукой, а по другой – наукой синтетического (интегрального) характера. Относительно указанных концепций изложена авторская позиция.

Ключевые слова: природа криминалистики, дифференциация и интеграция знаний, научные концепции, юридические науки, синтетические науки.

NATURE OF CRIMINALISTICS: MODERN SCIENTIFIC CONCEPTS

Zhuravel V. A.

The paper discusses genesis and current state of scientific views about the essence nature of criminalistics. Attention is paid to the fact that the indicated problematics is one of the most debatable in the general theory of criminalistics and up to date criminalist scientists have not reached a consensus position on this matter. At present two basic scientific concepts about the essence nature of criminalistics co-exist, one of them considers criminalistics to be the special legal science and the second – the science of synthetic (integrated) nature. As to the latest concept, the recognition of criminalistics as a synthetic (integrated) science is the result of those integration processes taking place in modern science as a whole, as well as those tendencies which lead to the formation in science of a new class of scientific knowledge – integrated ones. It was concluded that criminalistics on the basis of the study subject, its functions and tasks integrates in itself the knowledge of the legal, technical and natural sciences. At the same time, criminalistics is a single alloy of knowledge rather than a collection of sciences because it is impossible to distinguish purely legal and natural or technical sections, that is, knowledge systems as a certain fixed structure. The complexity of solving problem concerning the essence nature of criminalistics is primarily due to the pragmatic motivation of its attribution to legal sciences and availability at nowadays of established sciences distribution on natural, technical and humanitarian and the absence in science of such kind as science of synthetic (integrated) nature. Indicated situation is temporary and in future under conditions of successful formation of integrated sciences class it will be resolved in favor of the latter.

Keywords: nature of criminalistics, differentiation and integration of knowledge, scientific concepts, legal sciences, synthetic sciences.